

ZEYLÂ'

Yemen mal sandığına ödemeye başladı. "Bâc" adı verilen vergi sadece rugan yağın-
dan, esir ticaretinden ve Habeş malları-
nın gemilere yüklenmesi esnasında alın-
maktaydı. Bu müdürlükte ikamet eden
ahali ise vergi vermekle mükellef değildi.
Esir ticareti padişahın emriyle ülkenin her
tarafında olduğu gibi burada da yasakla-
nınca Zeyla'nın geliri azaldı. Bu açığı kapat-
mak için Habeş malları vergisi arttırıldı.
Mısır Hıdivliği'ne devredildiği tarihe kadar
Zeyla'nın ödemesi gereken vergi miktarı
1850-1856 yıllarında 500-3000 riyal, 1865-
1868'de köle ticaretinin yasaklanması se-
bebiyle 2000 riyal idi. 1882'de İngiltere Mi-
sır'ı işgal edince verginin tahsili durdu. Os-
manlılar işgal edilen yerlerde hak iddiasın-
da bulundu ve Zeyla'-Masavva' arasındaki
sahilde yeniden bir idare kurdu (1884). Bu
idareyi Mısır Hıdivliği üstlenecekti, ancak
Fransa'nın Zeyla' yöresini işgali bu yöne-
time de son verdi (1888). Osmanlı Devleti,
Almanya'nın yanında I. Dünya Savaşı'na
girerken Habeşistan Kralı Lij Yasu'yu
kendi saflarına çekmek amacıyla Zeyla'dan
Belhâr'a kadar 120 kilometrelik sahil şeri-
dini kendisine vermeyi kabul etti. Ancak
İngilizler ve Fransızlar bu gelişme üzeri-
ne harekete geçerek zaten Müslümanlı-
ğını gizlemeyen ve Osmanlı Devleti'ne kar-
şı dostluğuyla bilinen kralı tahttan indirdi-
ler. Böylece Osmanlı Devleti'nin Zeyla'da-
ki hâkimiyeti fiili olarak 1916 yılında sona
erdi. Somali'nin Fransa, İtalya ve İngilte-
re tarafından parçalanmasıyla Zeyla' "So-
maliland" kısmında kaldı.

1991'de Somali'nin iç karışıklıklarla par-
çalanma sürecine girmesiyle Zeyla', ulus-
lar arası alanda otonom bölge olarak tanı-
nan Somaliland ile bu anlamda tanınma
girişimi bulunan Evdal bölgesi arasında tar-
tışma konusu olan yerlerden biriydi. Ancak
Evdal da 2006'da Somaliland'ın bir parça-
sı olmayı kabul etti. Son yirmi yıl içinde yo-
ğun çatışmaların yaşandığı şehir büyük
hasar gördü ve halkın önemli bir kısmı çev-
redeki Lughaya, Borama ve Gabiley şehir-
lerine, komşu ülke Cibuti'ye göçtü. Soma-
liland'da barış sağlanınca şehirden giden-
lerin çoğu geri geldi. Yurt dışındaki Zey-
la'lılar'ın gönderdiği paralarla şehir yeni-
den inşa edildiği gibi ticaret ve balıkçılık
alanında da canlılık göze çarpmaktadır.
Zeyla'da hüküm süren Adel Sultanlığı'na
ait bazı tarihî eser kalıntıları mevcuttur.
Yine Osmanlılar zamanında 1850'li yıllar-
da burada görevlendirilen müdür için yap-
tırıldığı ileri sürülen bir hükümet konağı,

tarihî bir cami ve Şeyh İbrâhîm Zeyla'ye
ait bir türbe kalıntısı bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Mümtâze-Kalem-i Mısır, 3-A/10, 43; BA, *Mühimme-i Mısır Defteri*, nr. 5, s. 83; BA, İrade-
Meclis-i Vâlâ, nr. 22470 (17 Rebülevvel 1277);
BA, İrade-Dahiliye, nr. 42184; BA, İrade-Hususi,
nr. 11 (2 Safer 1312); BA, BEO, *Vilâyet Gelen-Gi-
den Defteri*, nr. 320, s. 240 (27 Zilhicce 1280), s.
257 (19 Cemâziyelevvel 1283); BA, BEO, *Ayniyat-
Arabistan Defteri*, nr. 871, s. 79 (21 Şâban 1285);
BA, YEE, nr. 12/27; 118/35; 118/47; 124/33; Ya'-
kübî, *el-Büldân* (nşr. M. Emîn Dannâvî), Beyrut
1422/2002, s. 155; İbn Battûta, *Seyahatnâme*, I,
276; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, X, 952-955;
Abdülmu'min b. Ali, *Mir'âtü'l-Yemen*, I, Ktp., TY,
nr. 6129, s. 75-76; Ahmed Râşid, *Târih-i Yemen
ve San'a*, İstanbul 1291, s. 21, 195, 292; L. M.
Devic, *Le pays des zendjs ou la côte d'orientale
d'Afrique*, Paris 1883, s. 54; Mehmed Muhsin, *Af-
rika Delili*, Kahire 1312, s. 188-203, 307-308,
311; Âtîf Paşa, *Yemen Tarihi*, İstanbul 1326, s.
139; Nureddin Bey, *Yemen Layihası*, İstanbul
1327, s. 4-5; Abdurrahman er-Râfîî, *'Asru İs-
mâ'îl*, Kahire 1948, I, 131-132; Asaf Tanrikut, *Ye-
men Notları*, Ankara 1965, s. 77; J. Cuoq, *l'Islam
en Ethiopie des origines au XVIe siècle*, Paris
1981, s. 54-64; R. Rinchard, "Historical Setting",
Somalia a Country Study, Washington 1982, s.
1-63; M. Ferid es-Seyyid Haccâc, *Şafahât min Tâ-
rihi's-Sûmâl*, Kahire 1983, s. 11-13, 20, 43, 572;
Hulûsi Yavuz, *Kâbe ve Haremeyn İçin Yemen'de
Osmanlı Hakimiyeti: 1517-1571*, İstanbul 1984,
s. 196; Receb Muhammed Abdülhalîm, *el-'Alâkâ-
tû's-Siyâsiyye beyne müslimî'z-Zeyla' ve Naşâ-
ra'l-Habeşe fi'l-'uşûri'l-vüştâ*, Kahire 1405/1985;
R. F. Burton, *Voyages à la Mecque et chez les
mormons*, Paris 1991, s. 115; Cengiz Orhonlu, *Os-
manlı İmparatorluğunun Güney Siyaseti: Habeş
Eyâleti*, Ankara 1996, s. 23, 136-137; a.mlf.,
"XVI. Asrın İlk Yarısında Kızıldeniz Sahillerinde
Osmanlılar", *TD*, XII/16 (1961), s. 1-24; M. L. Da-
mes, "The Portuguese and Turks in the Indian
Ocean in the Sixteenth Century", *JRAS* (1921),
s. 1-28; A. Grohmann – [Vâhid Çabuk], "Zeylâ",
İA, XIII, 551-553; A. Rouaud, "Zayla", *EI²* (Fr.),
XI, 520-521.

AHMET KAVAS

ZEYLÂİ, Abdullah b. Yûsuf
(عبدالله بن يوسف الزيلي)

Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdullah
b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylaî
(ö. 762/1360)

Hanefî fakihî ve hadis hâfızı.

Bugün Somali'nin Cibuti sınırına yakın
bölgede bulunan, Aden körfezi sahilinde-
ki liman şehri Zeyla'dandır. Süyûtî biyog-
rafisini verirken, "Zeylaî aslında bir sonra-
ki tabakada zikredilmeliydi, ancak orada-
ki akranlarından önce vefat ettiği için bu-
raya alınmıştır" der (*Tabakâtü'l-huffâz*, s.
535; *Zeylû Tabakâti'l-huffâz*, s. 363). Sü-
yûtî'nin bahsettiği bir sonraki tabakada
yer alan hadis hâfizlarının doğum tarihle-

rinin 723-749 (1323-1348) arasında de-
ğiş-
mesi ve Zeylaî'nin bu tabakada mevcut
725 (1325) doğumlu Zeynüddin el-İrâkî ile
dostluğu dikkate alındığında 720'li (1320)
yıllarda dünyaya geldiği söylenebilir.

Zeylaî, devrinin önde gelen ilim adam-
larından Şehâbeddin Ahmed b. Muham-
med b. Fütûh et-Tüccibî, Osman b. Ali ez-
Zeylaî, Alâeddin İbnü't-Türkmânî, Şehâ-
beddin Ahmed b. Muhammed b. Kays el-
Ensârî, Celâeddin Ebû'l-Fütûh Ali b. Ab-
dülvêhâb el-Cüeyrî ve Bahâeddin İbn Akîl
gibi şahsiyetlerden hadis, fıkıh ve nahiv
tahsil etti. *Naşbü'r-râye*'nin birçok ye-
rinde belirttiğine göre (meselâ bk. I, 59,
181, 297; II, 86; III, 27) hadis hocaları ara-
sında Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrah-
man el-Mizzî ile Zehebî de bulunmaktadır.
Fıkıhta fetva verecek seviyeye gelmiş ol-
sa da (İbn Tağrîberdî, XI, 9) kaleme aldığı
eserlerde hadisçilik yönü ön plandadır. İbn
Hacer, hocası Zeynüddin el-İrâkî'nin kendi-
sinin Şâfiî, Zeylaî'nin Hanefî olmasına ra-
ğmen örnek bir dayanışma içinde çalışma-
lar gerçekleştirdiklerini belirttiğini nakle-
der. Buna örnek olarak da İrâkî'nin, Gazzâ-
lî'nin *İhyâ*'ındaki hadislerle Tirmizî'nin *es-
Sünen*'inde, "Ve fi'l-bâb an fülân ..." (bu
babda falan sahâbilerden nakledilmiş hadisler de
vardır) ifadesiyle işaret ettiği rivayetlerin
tahrîci üzerinde çalışırken Zeylaî'den; Zey-
laî'nin de Merginânî'nin *el-Hidâye*'siyle
Zemaşşerî'nin *el-Keşşâf*'ındaki hadisle-
rinin tahrîcini yaparken İrâkî'den faydalan-
dığını belirtir (İbn Hacer el-Askalânî, II,
310). Hadis tahrîci konusundaki çalışma-
ları birçok âlim tarafından kaynak olarak
kullanılan Zeylaî 11 Muharrem 762 (21 Ka-
sım 1360) tarihinde Kahire'de vefat etti.
Onun Evfât Emirliği'ni temsilen Memlûk
Sultanı Muhammed b. Kalavun'a gönde-
rilen elçilik heyetine başkanlık etmesi (*Dîa*,
XI, 518) kendisinin ülkesinde büyük itibar
taşıdığını göstermektedir.

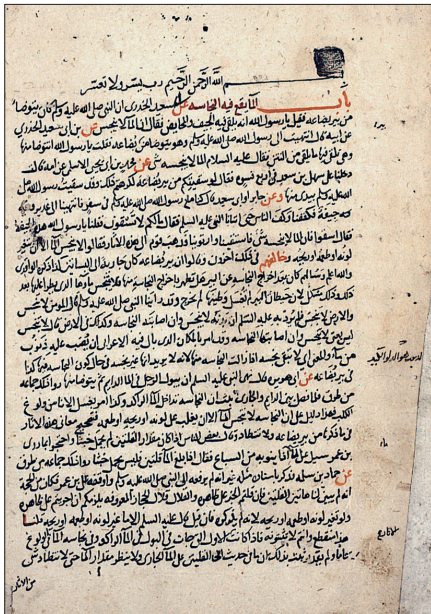
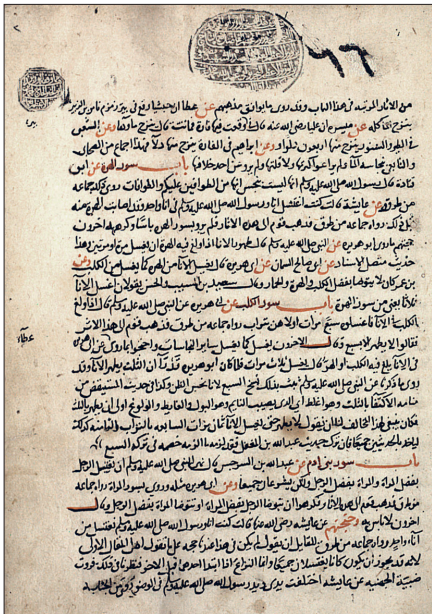
**Eserleri. 1. Naşbü'r-râye li-tahrîci eḥâ-
dişi'l-Hidâye.** Türünün en önemli örnek-
lerinden olup eseri farklı kılan özellikleri-
nin başında Hanefî mezhebinin yanı sıra
diğer üç mezhebin delillerini de ihtiva et-
mesi gelir. Zeylaî, *el-Hidâye*'deki bir hadi-
si kaydettikten sonra onu zikreden sahâbî
râvileri ve rivayetleri kaynaklarıyla birlikte
nakleder. Hanefî mezhebinin delil aldığı
hadislerde bir zaaf varsa onu da belirtir.
Merginânî'nin verdiği hadisin metniyle ha-
dis kaynaklarında yer alan metin arasında
farklar varsa bu tür rivayetler için "garîb"
veya "garîb cidden" tabirini kullanır. Konuy-
la ilgili merfû hadislerin ardından mevkuf

ve maktû rivayetleri nakleder. Bu rivayetler hakkında kendisinden önce yapılan eleştirileri aktarır; kısmen kendi eleştirilerine de yer verir. Daha sonra diğer mezheplerin delillerini ayrıntılı biçimde kaydeder. Geçmiş âlimlerin sözlerini zaman zaman tenkit eder. Hocası İbnü't-Türkânî onun en çok eleştirdiği isimlerden biridir. *Naşbü'r-râye* ahkâm hadisleri konusunda Bedreddin ez-Zerkeşî, İbnü'l-Mülakkın, İbn Hacer el-Askalânî ve Süyûtî gibi müelliflerin en önemli kaynaklarındandır. *Kütüb-i Sitte* yanında İmam Mâlik'in *el-Muvaţta'ı*, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Abd b. Humeyd, İshak b. Râhûye, Ebû Avâne el-İsferâyînî, Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'lâ el-Mevsılî ve Bezzâr'ın *el-Müsned*'leri, İbn Ebû Şeybe ve Abdürrezâk b. Hemmâm'ın *el-Muşannef*'leri, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ'sı*, *el-Hilâfiyyâtı* ve *Delâ'ilü'n-nübüvve'si*, Hâkim en-Nisâbü'rî'nin *el-Müstedrek*'i, Dârekutnî'nin *es-Süneni*'ni, İbn Sa'd'ın *eş-Tabakâtı*, Ukaylî ve İbn Adî'nin *ed-Du'afâ*'ları, İbn Hibbân'ın *eş-Şikâtı* ile *el-Mecrûhin*'i, Hatib el-Bağdâdî'nin *Târihu Bağdâd*'i, Mizzî'nin *Tehzibü'l-Kemâl* ve *Tuhfetü'l-esrâf*'ı, Zehebî'nin *Mizânü'l-i'tidâl*'i Zeylaî'nin yararlandığı ve telhisler yazdığı pek çok eser arasında zikredilebilir. Şemseddin İbn Ab-

dülhâdî'nin *Tenkihü't-Tahkiğ*'ini ve İbn Kesir'in *Tefsiri*'ni kaynak olarak kullanması (*Naşbü'r-râye*, II, 10) Zeylaî'nin akranı âlimlerden de istifade ettiğini gösterir. Mevcut haliyle kullanışlı bir eser niteliği taşımayan *Naşbü'r-râye*'nin nihai şeklini almış bir eser olduğunu söylemek güçtür. Nitekim İbn Hacer el-Askalânî ve Kâsim b. Kutluboğa, Hacerin bazı nüshalarında Zeylaî'nin kendi el yazısıyla kaydettiği notlar bulunduğunu tesbit etmişlerdir; söz konusu notlar bu konuda mukayeseli bir çalışma yapan Muhammed Avvâme tarafından ayrıntılı biçimde zikredilmiştir. Râvi tenkidinde gevşek davranması, yer yer çelişiklere düşmesi, kaynaklara atıflarında zühullerinin bulunması ve *el-Hidâye*'deki hadislerin tamamını tahrir etmemesi Zeylaî'nin eleştirilen yönleridir (Muhammed Avvâme, s. 200 vd.). *el-Hidâye*'de geçtiği halde onun tahrir etmediği hadisleri Kâsim b. Kutluboğa *Münyetü'l-elma'î fî mâ fâte min tahrirî ehadîsü'l-Hidâye li'z-Zeyla'î* adlı risâlesinde ele almış (nşr. M. Zâhid Kevserî, Kahire 1369/1950), bu risâle *Naşbü'r-râye* ile birlikte birkaç defa basılmıştır (Kahire 1393/1973; Beyrut 1416/1996). *Naşbü'r-râye*, İbn Hacer el-Askalânî tarafından *ed-Dirâye fi tahrirî (telhîsi, muntehabi) ehadîsü'l-Hidâye* adıyla ihtisar edilmiştir (Delhi 1299, 1327; Leknev 1301; nşr. Abdullah Hâşim el-Yemâ-

nî, Kahire 1384/1964; Beyrut, ts.). Eserin muhtelif neşirleri mevcuttur (I-IV, Leknev 1301; Kahire 1357, 1393; Beyrut 1393, 1407/1987). Muhammed Avvâme, *Dirâse hadîsiyye muḳârene li-Naşbi'r-râye ve Fethi'l-Qadîr ve Münyeti'l-elma'î* adlı çalışmayla birlikte eseri yeniden yayımlamıştır (Beyrut 1418/1997). Avvâme bu eserinde önceki neşirlerde mevcut hataları düzeltmiş, M. Zâhid Kevserî'nin *Naşbü'r-râye* için "sunuş" mahiyetinde kaleme aldığı, daha sonra müstakil baskısı yapılan *Fıkhü ehli'l-İrâk ve hadîsühüm* adlı risâle ile İbn Kutluboğa'nın *Münyetü'l-elma'î'sini* de bu cilde aktarmıştır. *Naşbü'r-râye*'de tanıtılan râviler hakkında Hâfız Senâullah Zâhidî (Küveyt 1408), eserdeki rivayetler hakkında Adnân Ali Şellâk (Beyrut 1988) tarafından birer fihrist hazırlanmıştır. 2. *el-İs'âf bi-eḥâdisi'l-Keşşâf*. Zemaḥşerî'nin tefsirindeki rivayetlerin tahririne dair olup müellif zaman zaman eseri eleştirmiştir, ancak ondaki bütün rivayetleri tahrir edememiştir. Zeylaî'nin bu eseri de daha sonraları hadis tahriri yapanlar için vazgeçilmez bir kaynaktır. Müellif bu eserin *el-İs'âf bi-eḥâdisi'l-Keşşâf* diye adlandırmakla birlikte (*Naşbü'r-râye*, I, 197) eser *Tahrîcü'l-eḥâdis ve'l-âşâri'l-vâkı'a fi tefsiri'l-Keşşâf li'z-Zemaḥşerî* adıyla basılmıştır (nşr. Sultân b. Fehd et-Tubeyşî, Riyad 1414). İbn Hacer eseri *el-Kâfî's-şâf fi tahrirî eḥâdisi'l-Keşşâf* adıyla ihtisar etmiş ve önemli notlar yanında Zeylaî'nin ulaşamadığı bazı rivayetleri de eklemiştir. İbn Hacer, Zeylaî'nin bu eserinde birçok merfû hadisi ve sahâbe rivayetlerini zikretmediğini söylemişse de bunların kayda değer bir yeküne ulaşmadığı görülmektedir. İbn Hacer'in çalışması *el-Keşşâf* in bazı baskılarında yer almaktadır (meselâ Beyrut 1366/1947). Aynı müellifin buna *et-Tahrîcü'l-vâf bi-âşâri'l-Keşşâf* adıyla bir zeyil yazmaya başladığı, fakat eserini tamamlayamadığı belirtilmektedir (DîA, XIX, 522). 3. *Muḥtaşaru Şerhi Me'âni'l-âşâr*. Zeylaî bu çalışmasında Tahâvî'nin *Şerhu Me'âni'l-âşâr*'da zikrettiği rivayetlerin sahâbî râvi dışındaki senedlerini hazfetmiş, Tahâvî'nin rivayetlerin delâletini tartıştığı yerleri de sadece vardığı hükmü ifade edecek şekilde kısaltmıştır (Köprülü Ktp., Hâfız Ahmed Paşa, nr. 66; Selimiye Ktp., nr. 823). Zeylaî hakkında yapılan ilmi çalışmalar arasında Merzem İbrâhim Hindâvî'nin *el-İmâmü'z-Zeyla'î ve menhecühü't-t-tahrir* adlı yüksek lisans tezi (1934, Kahire Üniversitesi) ile Âmir Hasan Sabrî'nin "el-Menhecü'l-ḥadîsî lede'l-Hâfız ez-Zeyla'î min hilâli kitâ-

Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylaî'nin *Muḥtaşaru Şerhi Me'âni'l-âşâr* adlı eserinin ilk iki sayfası (Köprülü Ktp., Hâfız Ahmed Paşa, nr. 66)

ZEYLAÎ, Abdullah b. Yûsuf

bi-hî Naşbi'r-râye" başlıklı makalesi (*Havliyyetü Külliyyeti Uşûlî'd-dîn*, sy. 13, Kahire 1416/1996, s. 325-362) sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylaî, *Naşbü'r-râye*, I, 59, 181, 297; II, 10, 86; III, 27; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber* (nşr. Sâlih Mehdî Abbas), Beyrut 1409/1989, s. 56; Makrîzî, *es-Sûlûk li-ma'rîfeti düveli'l-mülûk* (nşr. M. Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1417/1997, IV, 258; İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Beyrut, ts. (Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî), II, 310; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire* (nşr. M. Hüseyin Şemseddin), Beyrut 1413/1992, XI, 9; Takıyyüddin İbn Fehd, *Lahzû'l-el-hâz* (Zeylû Tezkireti'l-huffâz li'z-Zehabî içinde, nşr. M. Zâhid Kevserî), Dimaşk 1347, s. 129; Süyûtî, *Hüsnü'l-muâdara*, I, 359; a.mlf., *Tabakâtü'l-huffâz* (Lecne), s. 535; a.mlf., *Zeylû Tabakâtü'l-huffâz* (Zeylû Tezkireti'l-huffâz li'z-Zehabî içinde, nşr. M. Zâhid Kevserî), Dimaşk 1347, s. 363; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 228-229; Şevkânî, *el-Bedrû't-tâli'*, Beyrut 1418/1998, I, 277; Muhammed Avvâme, *Dirâse hadîşîyye muâkarene li-Naşbi'r-râye ve Fethi'l-kadir ve Münyeti'l-elma'i*, Beyrut 1418/1997, tür.yer.; Mehmet Aykaç, "Evfât", *DİA*, XI, 518; M. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer el-Askalânî", a.e., XIX, 522.

EBUBEKİR SİFİL

ZEYLAÎ, Osman b. Ali

(عثمان بن علي الزيلعي)

Ebü Muhammed Fahrüddin Osmân b. Ali b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârî ez-Zeylaî (ö. 743/1343)

Hanefî fakihi.

Hayatına dair yeterli bilgi yoktur. Bazı kaynaklarda künyesi Ebü Amr diye kaydedilmektedir. Doğum yeri olan Zeyla', Kızıl-deniz kıyısında bir liman ve özellikle Afrika'nın doğusu ile güneyinde İslâm'ın ilk yayıldığı ticaret şehirlerinden biri olup değişik yerlerden gelen hacıların yola çıkmadan önce uğradığı bir merkez ve farklı kültürlerin kaynaşma imkânı bulunduğu bir kavşak noktasıdır. Bu sebeple Zeyla' ve civarında Şâfiî, Hanefî ve Mâlikî mezhepleri bir arada yaşamış ve gelişmelerini sürdürmüştür (Hussein Ahmed, s. 65). Bu çevrede değişik fıkıh mezheplerinin varlık sebeplerinden biri de bölge halkının başta Yemen, Hicaz ve Mısır olmak üzere İslâm dünyasının değişik yerlerine gidip öğrenim görmesidir. Hanefî mezhebinin yaygın olduğu bir muhitte yetişen Zeylaî 705 (1305) yılında gittiği Kahire'de akraları arasında ilmiyle temayüz etti. Âşûriyye'de, Devâdâriyye'de ve Karâfe'deki Tûrbetü'l-Mes'ûdiyye'de ders verdi. Dönemin Hanefî kadıları onun görüşle-

rine ve fetvalarına önem verirdi. Hayatını Kahire'de geçirdi; öğretim ve fetva çalışmalarının yanı sıra telifle meşgul oldu. Kaynaklarda Kahire'de bulunduğu süre içerisinde fıkıh ilmini yaydığı ve insanların kendisinden çok yararlandığı ifade edilir. Öğrencileri arasında İbnü's-Sâiğ ez-Zümür-rüdî ve Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylaî'nin adları anılır. 743 yılının Ramazan ayında (Şubat 1343) vefat eden Zeylaî, Karâfe Mezarlığı'nda ashtapan Ukbe b. Âmir'in kabrinin bulunduğu bölgede defnedildi.

Eserleri. Zeylaî'nin günümüze ulaşan ve kendisine şöhret kazandıran tek eseri *Teb-yînü'l-hakâ'ik* olup Neseffî'nin Hanefî literatüründe muteber metinlerden biri kabul edilen *Kenzü'd-dekâ'ik*'i üzerine yazılmış önemli şerhlerden biridir. Aynı eser için bir şerh kaleme alan ve Zeylaî'ye sık sık atıflarda bulunarak onu "Şârih" diye anan İbn Nuceym de (*el-Bahrü'r-râ'ik*, I, 7, 12, 20, 134, 235) *Kenzü'd-dekâ'ik* şerhlerinin en mükemmelinin *Teb-yînü'l-hakâ'ik* olduğunu belirtir (a.g.e., I, 2). Zeylaî, küçük hacimli *Kenzü'd-dekâ'ik*'in bütün fıkıh konularını içerdiğine işaret ettikten sonra kendisinin bu esere orta uzunlukta bir şerh yazıp kapalı ifadelerini ve hükümlerin illetlerini açıklamak, fûrûa dair bazı örneklerle meseleleri daha ayrıntılı biçimde ele almak istediğini ve eserde mevcut incelikleri ortaya çıkarmayı amaçladığı için şerhine *Teb-yînü'l-hakâ'ik* adını verdiğini belirtir (*Teb-yînü'l-hakâ'ik*, I, 29). İlk dönemlerden itibaren muteber kabul edilen ve Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulan eser (Yakuboğlu, s. 151) günümüzde de önemli bir başvuru kaynağıdır. Zeylaî eserinde Hanefî fakihlerinin yanı sıra başta İmam Şâfiî, Mâlik, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebü Leylâ, Evzâi, Zührî, Hasan-ı Basrî, İkrime el-Berberî, İbn Şübrûme, İbrâhim en-Nehâî gibi müctehidler olmak üzere Zâhirîler, Şîa ve Hâricîler'in görüşlerine de yer vermiş, incelediği meselelerde Hanefî mezhebinin görüşünün tutarlılığını naklî ve akılî delillerle ortaya koymaya çalışmıştır. Hanefî müctehidlerinin görüşleri arasında tercihlerde bulunmuş, benimsemediği görüşü delilleriyle beraber ele alıp niçin tercih edilmediğini anlatmıştır. Zeylaî sadece ilk dönem Hanefî müctehidlerinin fikirlerini aktarmakla yetinmemiş, sonraki dönemlerde mezhep içerisinde âlimlerin çeşitli konularla ilgili görüşlerini de aktarmıştır. Kitabın değişik yerlerinde fakihler tarafından mezhep imamlarının yanlış yorumlanan görüşlerini tashih etmesi, zaman zaman Neseffî'yi de eleş-

tirmesi onun ilmî titizliğini belirtmesi açısından önemlidir. Ebü'l-Abbâs Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed eş-Şelebî, Muhammed b. Muhammed el-Hasenî (*el-'Akâ'ik 'alâ Tebyîni'l-hakâ'ik*), Muhammed Kerîmullah b. Lutfullah el-Fârûkî ed-Dihlevî (Brockelmann, *GAL*, II, 251) ve Muhammed Emin b. Hasan el-Mirganî el-Mekkî (Dârü'l-kütübü'l-Misriyye, nr. 427; bk. Abdullah Muhammed el-Habeşî, III, 1483) bu esere hâşiye yazmıştır. Cemâleddin Yûsuf b. Mahmûd er-Râzî ez-Zahrânî, *Keşfü'r-rekâ'ik fi şerhi Kenzi'd-dekâ'ik*'ini Zeylaî'nin şerhinden özetleyerek yazmış (*Fihristü'l-Kütübhâneti'l-Hidiviyye*, III, 103; eserin yazma nüshaları için ayrıca bk. Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 926; Arberry, II, 85), kitap bazı kütüphane kayıtlarında *Teb-yînü'l-hakâ'ik*'in muhtasarı şeklinde kaydedilmiştir (Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 2090, 2441; Veliyyüddin Efendi, nr. 1209; krş. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1516). Çeşitli baskıları bulunan *Teb-yînü'l-hakâ'ik* (Leknev 1302; I-VI, Kahire 1303; I-VI, Bulak 1313-1315, Ahmed eş-Şelebî'nin hâşiyesiyle) Ahmed İzzet İnâyet tarafından neşredilmiştir (I-VII, Beyrut 1420/2000, adı geçen hâşiye ile birlikte). Kaynaklarda Zeylaî'nin ayrıca *Şerhu'l-Câmi'i'l-kebir*, *Şerhu'l-Muhtâr li'l-Mevsili*, *Be-reketü'l-kelâm 'alâ ehâdisi'l-aşkâmi'l-vâkı'a fi'l-Hidâye* ve *sâ'iri'l-kütübü'l-Hanefiyye* adlı eserleri olduğu belirtilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Osman b. Ali ez-Zeylaî, *Teb-yînü'l-hakâ'ik* (nşr. Ahmed İzzet İnâyet), Beyrut 1420/2000; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muâdiyye*, II, 519, 520; İbn Kutubogâ, *Tacü't-terâcim* (nşr. M. Hayr Ramazan Yûsuf), Dimaşk 1413/1992, s. 204; Süyûtî, *Hüsnü'l-muâdara*, I, 470; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, Haydarâbâd 1980, II, 147; a.mlf., *Tabakâtü'l-fukahâ'* (nşr. Ahmed Neyile), Musul 1961, s. 125; İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, I, 2, 7, 12, 20, 134, 235; *Keşfü'z-zunûn*, I, 569; II, 1515, 1516; *Fihristü'l-Kütübhâneti'l-Hidiviyye*, III, 103; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, Kahire 1324, s. 115-116, 230; Ali Paşa Mübârek, *el-Hitâtu't-Tevfikîyye*, Kahire 1990, VIII, 15, 16; Serkis, *Mu'cem*, I, 988; Brockelmann, *GAL*, II, 94, 251; *Suppl.*, II, 86, 265; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 655; A. J. Arberry, *The Chester Beatty Library: A Handlist of the Arabic Manuscripts*, Dublin 1956, II, 85; J. S. Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, London 1965, s. 62, 232-233; Abdülvehhâb İbrâhim Ebü Süleyman, *Kitâbetü'l-bahşi'l-ilmî*, Cidde 1413/1993, I, 279; Hussein Ahmed, *Islam in Nineteenth-Century Wallo, Ethiopia: Revival, Reform and Reaction*, Leiden 2001, s. 56-57, 60, 65; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u's-şürûh ve'l-havâşî*, Ebüzabi 1425/2004, II, 737; III, 1482-1483, 1570; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 2006, s. 79; Kenan Yakuboğlu, *Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi*, İstanbul 2006, s. 151; Ya'akov Meron, "The Development of Legal Thought in Hanafi